

**КООПЕРАТИВИ ІЗ СПІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІКИ ЯК СКЛАДОВА
ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ТОВАРОВИРОБНИКІВ**

Розкрито сутність сільськогосподарських кооперативів із спільного використання техніки. Розглянуто базові принципи створення та функціонування сільськогосподарських механізаторських кооперативів. Виявлено основні гальмуючі чинники, що впливають на розвиток кооперативного руху в Україні.

Постановка проблеми

Важливим чинником здійснення аграрних перетворень є формування кооперативного руху в сільському господарстві. Кооперація є логічною стадією подальшого розвитку аграрних реформ України, що є можливим завдяки існуванню значної кількості незалежних приватних сільськогосподарських товаровиробників, які мають спільні економічні інтереси у здійсненні господарської діяльності. Наразі більшість аграрних підприємств зіткнулися з проблемою оновлення машинно-тракторних парків та ефективністю їх використання. Відсутність ремонтних потужностей призводить до простою та подальшої ліквідації значної кількості сільськогосподарської техніки. Тому, кооперативи із спільного використання технічних засобів (кооперативні МТС, механізаторські кооперативи, машинно-технологічні кооперативи) можуть відіграти важливу роль у механізації сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень

Аналіз літературних джерел, в яких розглядаються проблеми розвитку і становлення кооперації, свідчать про те, що дана проблема завжди привертала увагу вчених. Проблемам розвитку кооперативних зв'язків аграрних підприємств, методам визначення ефективності використання технічних засобів приділяли значну увагу такі вітчизняні вчені, як М.І. Туган-Барановський, О.В. Чаянов [6], І.М. Буздалов, В.В. Гончаренко, В.В. Зіновчук [3,4], Г.М. Підлісецький, М.Й. Малік [7,9], В.Я. Месель-Веселяк, Л.В. Молдаван [5], О.М. Онищенко, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин.

Кооперативні форми організації сільськогосподарських підприємств перебувають ще на початковій стадії розвитку і проявляються в різноманітних формах. Наразі сільськогосподарська кооперація, яка характеризується більш значним розвитком виробничої кооперації, охоплює кооперативні відносини щодо спільного використання землі та виробничих об'єктів. У той же час, в

обслуговуючій сфері вона має незначний розвиток, а тому вимагає наукових досліджень у цьому напрямі.

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес формування та функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із спільного використання техніки.

Дослідження проведено з використанням системного підходу при вивченні закономірностей та принципів функціонування кооперативної форми агробізнесу; методу аналізу і синтезу при оцінці сучасних реалій функціонування механізаторських кооперативів; монографічного та аналітичного методів – при дослідженні методологічної та законодавчої баз функціонування сільськогосподарських кооперативів.

Результати досліджень

Розвиток кооперації в Україні має 135-літню історію. Періодом бурхливого розвитку кооперації можна вважати 1890–1918 рр. минулого століття. У той період набули поширення обслуговуючі кооперативи із спільного використання предметів праці, оскільки інноваційні засоби праці були набагато ефективніші за людську та тваринну працю; агросервісні постачальницькі кооперативи, оскільки розширення ринку сільськогосподарської продукції спричинило розширення ринку виробничих ресурсів; збутові кооперативи, оскільки підвищення врожайності культур при використанні механізованих засобів праці давало додаткову продукцію, яку треба було продавати; кредитні товариства, оскільки прибутковість сільськогосподарського бізнесу створювало мотивацію до інвестування в напрямі оновлення засобів праці [6, с. 86].

Кооперативи із спільного використання техніки утворюють особливий тип кооперативів, який ще недостатньо розповсюджений в Україні, але дуже розвинений у Західній Європі. Такі кооперативні об'єднання дають змогу раціонально використовувати сільськогосподарську техніку, а також зменшити витрати членів на механізацію виробничих процесів та збільшити урожайність сільськогосподарських культур.

Кооператив із спільного використання техніки – це група сільськогосподарських товаровиробників, що вирішили розділити власність та спільно використовувати техніку, яку індивідуально вони б не могли використовувати на повну потужність або придбати окремо за власні кошти [3, с. 126].

Базовими законами, які детально регламентують створення та діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, є Закони України «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», окремі положення Цивільного та Господарського кодексів України, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку», «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки на ринкових засадах» та інші підзаконні акти міністерств й відомств України.

Члени машинно-технологічного кооперативу самостійно визначають правила для забезпечення ефективного його функціонування відповідно до принципів кооперації. Першим з цих правил є зобов'язання з діяльності, яке в машинно-технологічному кооперативі має певні особливості. Під час створення кооперативу ч при купівлі нової сільськогосподарської техніки кожний член чи майбутній член зобов'язується використовувати кожну одиницю техніки у визначеному обсязі – для більшості одиниць – це кількість гектарів, для тракторів та спеціальних машин обсяг роботи визначається кількістю годин або днів. Кожен член бере участь у фінансуванні техніки пропорційно до обсягу використання, на який погодився: він вносить паї пропорційно до своїх зобов'язань щодо діяльності. Необхідно забезпечувати використання техніки на повну потужність; але коли ця потужність досягнута, вже неможливо приймати у кооператив нових членів, які хочуть користуватися цією технікою [1, 2, 3].

Якщо кооператив володіє різними типами техніки, кожен член має вибір у використанні однієї чи кількох одиниць техніки. Зобов'язання визначаються на період амортизації техніки. Протягом цього періоду кожен член повинен відшкодувати постійні витрати (видатки) на техніку, для використання якої він вступає до кооперативу. Відшкодування здійснюється членом кооперативу пропорційно до його зобов'язань з діяльності, навіть якщо він не використовує техніку у запланованому обсязі – крім випадку, коли на не використовуваній ним обсяг він знайшов заміну (іншого члена) [1, 2, 3].

Враховуючи категорії сільськогосподарських товаровиробників, які створюють сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи із спільного використання техніки, основні напрями, види й обсяги їх господарської діяльності, кооперативи поділяють на три основні групи.

До першої групи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із спільного використання техніки належать ті, які створені власниками особистих селянських господарств. На практиці такі кооперативи створюються на рівні сільських громад. До їх складу входять представники майже всіх домогосподарств села або кількох навколишніх сіл.

До другої групи входять ті кооперативи, які створюються організованою групою товаровиробників – фермерські господарства, приватні сільськогосподарські підприємства. Такі кооперативи, як правило, об'єднують на рівні району 20–30 фермерських господарств і, в основному, є спеціалізованими суб'єктами господарювання на селі та значною мірою сприяють розв'язанню соціальних проблем.

До третьої групи належать кооперативи, які створюються на рівні району, – так звані «агроторгові доми», членами й одержувачами послуг яких є великі реформовані сільськогосподарські підприємства всіх форм господарювання, фермерські господарства, сільськогосподарські обслуговуючі першої і другої груп. Такі кооперативи практично можуть об'єднувати всіх сільськогосподарських товаровиробників району [4, с. 96].

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи – це неприбуткові організації, які створюються сільськогосподарськими виробниками й

управляються ними на демократичних засадах, забезпечують своїх членів послугами, необхідними їм для ведення своїх власних господарств.

Однак, відповідно до листа Державної податкової адміністрації України від 12.03.2004 р., сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не можуть бути включені до Реєстру неприбуткових організацій, оскільки при створенні обслуговуючого кооперативу обов'язково має формуватися пайовий фонд, який за своєю сутністю є аналогом статутного фонду комерційного підприємства, та у випадку ліквідації майно кооперативу розподіляється між співвласниками відповідно від вартості їх паю, а не передається до неприбуткових організацій відповідного виду чи бюджету, як це передбачено для громадських організацій. Таким чином, ніяких податкових пільг для сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів законодавством не передбачено, незалежно від того, чи надав такий кооператив послуги тільки членам кооперативу або іншим особам [4, с. 97].

Сільськогосподарський кооператив із спільного використання техніки не займається виробництвом, а тільки надає послуги товаровиробникам – членам. Характерні ознаки та відмінності виробничих кооперативів від кооперативів із спільного використання техніки наведені у табл. 1.

Таблиця 1. Характерні ознаки кооперативів із спільного використання сільськогосподарської техніки

Виробничий кооператив	Кооператив із спільного використання техніки
Сфера діяльності	
Сільськогосподарське товаровиробництво	Спільне придбання техніки, виконання агротехнічних операцій, ремонт техніки, постачання матеріально-технічних засобів
Члени	
Працюють у підприємстві та отримують дохід	Громадяни, сільськогосподарські підприємства, власники особистих підсобних господарств, фермери. Займаються власною сільськогосподарською діяльністю, від якої отримують прибутки
Участь членів у діяльності та їх внески	
Вносять свою працю, землю та майно	Вносять паї та членські внески відповідно до отриманих послуг
Власність кооперативу	
Володіє господарським виробничим майном та землею, і є власником сільськогосподарської продукції.	Має те майно яке йому необхідне для здійснення діяльності. Не володіє ні землею, ні сільськогосподарською продукцією, яка залишається власністю його членів
Економічний результат	
Ставить за мету отримання прибутку, який розподіляється між членами	Є неприбутковою організацією. Результат (прибуток) розподіляється пропорційно до отриманих послуг. Послуги надаються за собівартістю

Джерело: [2, 6].

Члени кооперативу із спільного використання техніки можуть не працювати у кооперативі. Кожний з них працює у своєму господарстві та отримує від кооперативу послуги. Для особистих селянських господарств обслуговуючий кооператив вважається єдиним засобом підвищення рівня механізації і своєчасного виконання сільськогосподарських робіт, запровадження прогресивних технологій виробництва та ін.

Як вже було зазначено, сільськогосподарські кооперативи із спільного використання техніки є неприбуткові організації, і тому їх існування приносить економічний та організаційний ефекти лише їх членам. Інвесторам не доцільно вкладати кошти у кооперативи, так як ніякого економічного зиску вони отримати не можуть. Але ж функціонування даних аграрних об'єднань вирішує ряд стратегічних проблем як державного, так і регіонального рівнів. На державному рівні вирішуються такі проблеми: значний внесок у продовольчу безпеку країни; підтримання вітчизняного виробника сільськогосподарської техніки; підтримання малого та середнього аграрного бізнесу; збільшення податкових надходжень до Державного бюджету країни. На регіональному рівні збільшується рівень зайнятості та зменшується безробіття на селі; покращується соціальна сфера сільських територій. Тому підтримання кооперативного руху на селі повинно стати одним із пріоритетних напрямів Державної аграрної політики України.

Для ефективної роботи кооперативів із спільного використання сільськогосподарської техніки необхідний розрахунок параметрів, що показують економічну вигоду від кооперативної співпраці аграрних товаровиробників. В основу розробки такої моделі закладено принцип ліквідації втрат сільськогосподарських виробників і оцінки вартості цього процесу.

У процесі моделювання кооперативної взаємодії учасників, основний акцент робиться на такому варіанті використання техніки, при якому за допомогою кооперативів із спільного використання техніки максимально скорочуються втрати врожаю, викликані порушенням агротехнічних термінів проведення технологічних операцій.

Основоположним параметром, що визначає технічний потенціал товаровиробника і необхідність створення механізаторського кооперативу, є оцінка можливої суми втрат продукції від зниження врожайності сільськогосподарських культур, яка формується на основі вартісної оцінки втрат на одиницю об'єму робіт та оцінкою можливого об'єму робіт, що виконується не в оптимальні агротехнічні строки:

$$D = \sum K_{ij} * Y_i * S_{ij} * C_i, \quad (1)$$

де D – вартісна оцінка втрати врожаю за причиною не оптимальних строків виконання агротехнічних операцій, грн;

K_{ij} – коефіцієнт зниження урожайності i -тої сільськогосподарської культури в j -тий агротехнічний період;

Y_i – планова врожайність i -тої сільськогосподарської культури, ц/га;

S_{ij} – площа невиконаних в агротехнічні строки робіт i -тої сільськогосподарської культури, в j -тий агротехнічний період, га;

C_i – вартість сільськогосподарської продукції грн/одиницю;

i – вид сільськогосподарської культури;

j – агротехнічний період.

Розрахуємо за даною формулою витрати, які понесли сільськогосподарські товаровиробники Черняхівського району Житомирської області в 2011р. Дані підприємства (ДП НДГ «Україна», ПСПО «Браженське», ПСПО «Федорівське») знаходяться на відстані 6 км одне від одного. За допомогою обрахунку втрати зернових у вартісній оцінці доведемо доцільність створення кооперативу із спільного використання зернозбирального комбайну КЗС, первісна вартість якого становить 1 248 782 грн.

Коефіцієнт зниження врожайності зернових культур є досить об'єктивним елементом даної методики, який залежить від погодних умов, сорту культури, якості сільськогосподарської техніки та багатьох інших факторів. Аграрні наковці стверджують, що даний коефіцієнт для зони Полісся коливається від 0,15 до 0,35, тоді як інші підтримують думку, що втрати врожаю зернових розпочинаються із дня досягання врожаю і становлять 2% кожного дня. Ми провели опитування агрономів досліджуваних сільськогосподарських підприємств та науковців аграрників ЖНАЕУ і виявили, що у 2011 році при збиранні зернових культур коефіцієнт втрати при збиранні врожаю у строки, пізніші від агротехнічних вимог, становив для пшениці озимої 0,3, пшениці ярої – 0,16, ячменю озимого – 0,24, ячменю ярого – 0,27, жита – 0,18, вівса ярого – 0,2. Дані із врожайності зернових, площі невиконаних в агротехнічні строки робіт, ціну на зернові 2011 року та вартісні втрати представлені у табл. 2.

Таблиця 2. Вартісні втрати при збиранні врожаю зернових сільськогосподарськими підприємствами Черняхівського району Житомирської області, тис. грн

Підприємство	Назва культури	S (га)	Y (ц/га)	K	C (грн./ц)	D (тис.грн.)
ДП НДГ "Україна"	Пшениця озима	20	21,5	0,3	167	21,543
	Пшениця яра	100	18,2	0,16	170	49,504
	Ячмінь озимий	50	20,3	0,27	148	40,559
	Ячмінь ярий	45	17	0,24	155	28,458
	Жито	120	22	0,18	110	52,272
	Овес ярий	10	18,5	0,2	120	4,440
Всього по підприємству		345	x	x	X	196,776
ПСПО «Браженське»	Пшениця озима	100	21,5	0,3	167	107,715
	Пшениця яра	20	18,2	0,16	170	9,900
	Ячмінь озимий	0	20,3	0,27	148	0
	Ячмінь ярий	0	17	0,24	155	0
	Жито	10	22	0,18	110	4,356
	Овес ярий	22	18,5	0,2	120	9,768
Всього по підприємству		152	x	x	X	131,739
ПСПО «Федорівське»	Пшениця озима	150	21,5	0,3	167	161,572
	Пшениця яра	0	18,2	0,16	170	0
	Ячмінь озимий	20	20,3	0,27	148	16,223
	Ячмінь ярий	10	17	0,24	155	6,324
	Жито	150	22	0,18	110	65,340
	Овес ярий	45	18,5	0,2	120	19,980
Всього по підприємству		375	x	x	X	269,440
Всього		872	x	x	X	597,956

Джерело: власні розрахунки.

Враховуючи результати досліджень, видно, що досліджувані підприємства втратили 598 тис. грн на збиранні врожаю зернових за рахунок запізнення виконання агротехнічних операцій в оптимальні строки. Якщо дані підприємства створять кооператив із спільного використання зернозбирального комбайна КЗС продуктивністю 800 т за сезон, то він окупиться протягом 2 років.

$$T_{ок} = V_n \cdot D = 124782 \cdot 597956 = 2,088 \text{ р,} \quad (2)$$

де $T_{ок}$ – термін окупності;

V_n – первісна вартість техніки;

D – дохід, отриманий за рахунок придбаної одиниці або економії витрат.

Отже, організація кооперативу із спільного використання сільськогосподарської техніки позитивно вплине на результати діяльності кожного із досліджуваних підприємств внаслідок появи можливості виконувати необхідні сільськогосподарські роботи в оптимальні строки. Разом з тим, утворення даного кооперативу пов'язане з додатковими витратами на управління, переміщенням техніки між господарствами, оплатою найманим механізаторам, що обслуговують техніку. На рис. 1 представлено сумарний ефект між складовими, що визначає сумарний ефект від створення кооперативу із спільного використання техніки. Спільне використання технічного оснащення вигідне в тому випадку, коли моменти, представлені на схемі знаком (+), переважають над складовими, що вимагають додаткових затрат від організаторів та учасників кооперативу, які представлені на схемі знаком (-) [8, с. 57].

Рис. 1. Схема впливу створення кооперативу із спільного використання техніки на діяльність її учасників

Джерело: адаптовано автором [5].

На нашу думку, при відтворенні вітчизняного техніко-технологічного потенціалу доцільно використовувати досвід зарубіжних країн, в яких багато фермерів мають тільки частину необхідної техніки, а деякі взагалі її не мають і ефективно ведуть свою господарську діяльність, користуючись послугами сусідів, контракторів і підрядників (типу машинно-тракторних станцій, машинних рингів, гуртків тощо).

Висновки та перспективи подальших досліджень

Для особистих селянських господарств механізаторські кооперативи є єдиним засобом механізувати їх роботу, такі кооперативи дають змогу раціоналізувати використання сільськогосподарської техніки. Окремою формою є механізаторський кооператив, який має у своєму розпорядженні технічну майстерню для підтримки у належному стані власної техніки, може надавати своїм членам додаткові послуги з ремонту їх техніки. Ремонт техніки може бути основним видом діяльності кооперативу: у такому випадку йдеться про кооператив з ремонту сільськогосподарської техніки.

Що ж до середніх фермерів та приватних господарств середнього розміру, механізаторський кооператив дозволить раціонально загрузити наявну техніку та поступово оновлювати технічний парк. Також він дає можливість купувати більш продуктивну техніку, що зменшує фінансове навантаження на члена механізаторського кооперативу та зменшує час виконання певних агротехнічних операцій.

Стосовно великих товаровиробників, то створення механізаторського кооперативу є недоцільним, так як такі підприємства мають великий обсяг механізованих робіт та в більшості випадків володіють значним парком техніки. Ці господарства можуть об'єднуватися у кооператив, якщо в них є потреба у специфічній та потужній техніці (автоматичний оприскувач, специфічні тягачі, кормозбиральні комбайни) чи створенні потужної ремонтної бази.

Перспективами подальших досліджень є створення ринкової інфраструктури функціонування обслуговуючих кооперативів. Особливо це стосується удосконалення правового забезпечення створення та функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Розв'язання даних проблем дозволить вивести сільське господарство на європейський рівень та покращить продовольчу безпеку країни.

Література

-
1. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 р., № 469/97-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 39. – 261 с.
  2. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 33. – 1774 с.

3. Блок Р. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: практ. посіб. / Р. Блок, В.В. Гончаренко, В.В. Зіновчук та ін. - К.: Урожай, 2001. – 288 с.
  4. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В.В. Зіновчук. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Логос, 2001. – 380 с.
  5. Молдаван Л.В. Роль сільськогосподарської обслуговуючої кооперації у процесі реорганізації КСП / Л.В. Молдаван. – К.: Тасіс, 2000. – 52 с.
  6. Чаянов А.В. Краткий курс кооперации (Репринт 1925) / А.В. Чаянов. – М: Книжная палата, 1989. – 95 с.
  7. Гриценко М.П. Сільськогосподарська кооперація: проблеми, шляхи розв'язання / М.П. Гриценко, М.Й. Малік, В.А. Пулім // Економіка АПК – 2007. – № 1. – с. 51–58.
  8. Малік М.Й. Розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні. Актуальні проблеми розвитку кооперації в ринкових умовах: доповіді Міжнародної наукової конференції / М.Й. Малік, В.А. Пулім – Херсон: Видавництво Айлант, 2007. – 147 с.
  9. Людвійчук М.В. Модерна перспектива розвитку виробничих та обслуговуючих кооперативів в Україні [Електронний ресурс] / М.В. Людвійчук // Режим доступу: nbuv.gov.ua.
  10. Павлюк Л.В. Дослідження проблем розвитку кооперації в аграрному техніко-технологічному сервісі [Електронний ресурс] / Л.В. Павлюк, Л.В. Савош // Режим доступу: nbuv.gov.ua.
-